

סוגיות בדף היומי

עבודה זרה כ"ז. "מתרפאין מהן ריפוי ממון אבל לא ריפוי נפשות"

באונס. ולמרות שיש ראשונים שחולקים על הרמב"ם, סבורים נושאי כלי הרמב"ם שלחידוש זה ישנם ראיות מהש"ס. אבל למרבית הפלא ביחס לחולאים נא' ברמב"ם אחרת, וכך מוסיף הרמב"ם בהל' ו': מתרפאין בכל איסורים שבתורה במקום סכנה שנא' וחי בהם ולא שימות בהם, חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, שאפ' במקום סכנה אין מתרפאין בהם. ועל כך מוסיף הרמב"ם "ואם עבר ונתרפא עונשין אותו ב"ד עונש הראוי לו",

ז"א אדם שהסתכן בנפשו וכדי להירפא היה עליו לעבור אחת משלשת העבירות החמורות ולמרות שמצד ההלכה היה צריך למסור נפשו ולא להירפא, כמעשהו של בן דמא בן אחותו של ר' ישמעאל, ואותו אדם שלא עמד בנסיון והעדיף להירפא ע"י אחת משלשת העבירות החמורות ולא למות, האם מגיע לאותו אדם עונש על אותה עבירה, פוסק הרמב"ם בצורה ברורה שאם עבר ונתרפא, עונשין אותו ב"ד עונש הראוי לו. והרי לפנינו סתירה מופלאה. כאשר הרמב"ם מדבר בעניין אדם שאונסים אותו לעבור על אחת משלשת העבירות החמורות, שלהלכה נפסק שמקרה כזה יהרג ואל יעבור, בכ"ז סבור הרמב"ם שבמקרה ואותו אדם לא עמד בנסיון ועבר על העבירה במקום להיהרג, אין ב"ד עונשין אותו שהרי סו"ס עשה את מעשהו באונס, ואילו כאן לגבי חולאין שכל הדין של יהרג ואל יעבור נלמד כפי שהרמב"ם מקדים "כענין שאמרו באונסין כך אמרו בחולאים", בכ"ז פוסק הרמב"ם ההיפך, שאם עבר ונתרפא עונשין אותו ב"ד עונש הראוי לו, מה פשר הסתירה הנפלאה הזו, גדולי האחרונים נשארו על קוש' זו בתימא רבתי.

הגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק באור שמח על הרמב"ם
מסביר את דברי הרמב"ם בצורה הגיונית ופשוטה: "סברת רבינו כך היא בדווקא, אם אונסין אותו שיהרג את פלוני או שיגלה עריות או שיעבוד ע"ז שאינו עושה מרצונו רק ברצון אחרים, שהאחרים הם שרוצים שיהרג את פלוני, ואם לאו יהרג על דבר שאינו הורג פלוני, א"כ מסיבת מי באה הריגתו אם 'הרגנו המאנס, מסיבת שאינו רוצה להרוג פלוני, אבל כאן החולי הבא עליו הוא ללא סיבת שום דבר, רק יכול להציל את עצמו בדם פלוני או בע"ז פלונית וכיו"ב, א"כ זה מקרי חפץ גמור, מרצונו בחייו, וכמו שכל רוצח רוצה לשפוך חמתו, לראות נקם, ולכן כאן חייב אם נתרפא בכל עונשי ב"ד. ע"כ דברי "האור שמח" ונעמוד על באור הדברים.

כאשר אדם מצטווה ע"י זולתו להרוג את חברו או לעבוד ע"ז, או לגלות עריות רק בכדי למלא את רצונו של המאנס או דנים את האדם עושה הפעולה לאונס, כאשר הוא הרג את פלוני לא היתה לו שום כוונה רעה ביחס לפלוני, הוא רק ניסה להציל את נפשו מן האנס, נמצא שפעולתו היא פעולה כפויה, אין הדבר נעשה מרצונו אלא בע"כ, נכון שהתורה ציוותה עליו שבמקרה מסוים זה עליו למסור את הנפש, וכאשר הוא לא עושה את רצון התורה, הוא בפירוש מבטל את המצוה המסוימת הזו של קידוש ה', אבל א"א לקרוא לו רוצח, א"א להעניש אותו על מעשה הרציחה, שהרי כפו אותו לרצוח, משא"כ לגבי חולאין, מדובר באדם שחלה באופן טבעי, ורצונו להבריא הוא זה שמתמודד עם העבירה, אין לו אפשרות להירפא אלא ע"כ שיהרג את זולתו וישתה את דמו או כל כיוצ"ב, כאן אם אותו אדם אינו עומד במה שנא' בתורה שעליו למסור את הנפש והוא ניגש להרוג את זולתו למען רפואת עצמו, לא נוכל לעולם לדון אותו כאנוס ע"י אדם אחר, מה שאנס אותו הרי"ז המחלה, והמחלה הרי"ז נגיף טבעי הרי"ז ככל אדם שיצרו משיאו להרוג את זולתו, כלום נדון אותו כאנוס ביצור הרע, אין אפשרות ליטול את פעולת עושה הפעולה ולייחס אותה לאדם אחר, ולכן לגבי חולאים סבור הרמב"ם שכאשר אדם מרצונו יעבור על שלשת העבירות בכדי להירפא עונשין אותו ב"ד עונש הראוי לו.

(האדמו"ר מטאלנא שליט"א)

המשנה מביאה שיש איסור להתרפא מעבודה זרה. הגמ' בדף כ"ז: מביאה את הסיפור הנורא שמקורו בתוספתא של חולין בפ"ב וכך מספרת הברייתא: "מעשה בבן דמא, בן אחות של רבי ישמעאל שהכישו נחש, ובא יעקב איש כפר סכניא לרפאותו ולא הניחו רבי ישמעאל, ואמר לו רבי ישמעאל אחי הנח לו וארפא ממנו ואני אביא מקרא מן התורה שהוא מותר, ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו ומת. קרא עליו רבי ישמעאל אשריך בן דמא שגופך טהור ויצתה נשמתך בטהרה ולא עברת על דברי חבריך שהיו אומרים ופורץ גדר ישכנו נחש".

והגמ' מסבירה את הוויכוח בין בן דמא לרבי ישמעאל: לטענתו של בן דמא נא' בתורה "וחי בהם" ולא שימות בהם, התורה מקפידה שאיסורי התורה לא יהיו ע"ח חיי האדם ולכן יש להתיר להירפא מאותו יעקב איש כפר סכניא שהיה אפיקורס ומומר להכעיס ועובד ע"ז, ואילו רבי ישמעאל סבר "ה"מ בצנעא אבל בפרהסיא לא, דתניא היה רבי ישמעאל אומר מנין שאם אומרים לו לאדם עבוד עבודת כוכבים ואל תיהרג שיעבוד ואל יהרג, ת"ל וחי בהם ולא שימות בהם, יכול אפילו בפרהסיא ת"ל ולא תחללו את שם קדשי",

והדברים נפסקו ברמב"ם בפ"ה מהל' יסודי התורה: "כל בית ישראל מצווים על קדוש ה' הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ומוזהרין שלא לחללו, שנאמר "ולא תחללו את שם קדשי". כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או יהרגנו, יעבור ואל יהרג, שנאמר "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". וחי בהם ולא שימות בהם, במה דברים אמורים בשאר מצוות חוץ מעבודת כוכבים, וגילוי עריות, ושפיכות דמים. אבל שלש עבירות אלו אם יאמר לו עובר על אחת מהן או תיהרג, יהרג ואל יעבור. ובהל' ו' שם נא' כך: כענין שאמרו באונסין כך אמרו בחולאין כיצד, מי שחלה ונטה למות ואמרו הרופאים שרפואתו מדבר פלוני מאיסורין שבתורה עושים את הרפואה ולא ימות, ומתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה, שנא' וחי בהם ולא שימות בהם חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות, ושפיכות דמים, שאפ' במקום סכנה אין מתרפאין בהן ואם עבר ונתרפא עונשין אותו בית דין עונש הראוי.

מדברי הרמב"ם משתמע מפורשות שיש השוואה בין העניין של אונסין לבין העניין של חולאין, ז"א שאותו דין האומר שכאשר הגוי אונס את היהודי לעבור את אחת משלשת העבירות החמורות אנחנו פוסקים יהרג ואל יעבור, כאשר הדבר הוא בפרהסיא, כך גם לגבי חולאין, אבל האחרונים ובראשם ה"מ מעירים על סתירה מעניינת בדברי הרמב"ם. לגבי אונסין מוסיף הרמב"ם מדעת הגדולה חידוש מעניין, וכך כותב הרמב"ם שם בפ"ה מ"סודי התורה הל' ד' "כל מי שנא' בו יהרג ואל יעבור, ונהרג ולא עבר, הרי זה קידש את ה' ברבים, כדניאל חנניה מישאל ועזריה ורבי עקיבא וחבריו. ואלו הן הרוגי מלכות שאין מעלה על מעלתן, ועליהם נא' כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה, ועליהם נא' "אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח", וכל מי שנא' בו יהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג, הרי זה מחלל את ה', ואם היה בעשרה מישראל הרי זה חילל את ה' ברבים וביטל מצות עשה שהיא קידוש ה' ועבר על מצות לא תעשה שהיא חילול ה', ואעפ"כ מפני שעבר באונס אין מלקין אותו ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו בית דין אפ' הרג באונס, שאין מלקין וממיתין אלא לעובר ברצונו ובעדים והתראה.

ז"א שהרמב"ם מבחין בין ביטול מצות עשה של קידוש ה' לבין עונש על העבירה. אנו יודעים שעל שלשת העבירות החמורות עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים הצטוונו בכל מקרה בפרהסיא, למסור את הנפש, על עבירות אלו נא' יהרג ואל יעבור, ומה דינו של אותו אדם שלא עמד בנסיון ובמקום לעמוד בגבורה ולהיהרג, הוא עבר את העבירה כדי לא להיהרג ע"י הגוי האנס, סבור הרמב"ם שבמקרה כזה אין לב"ד לחייב אותו לא מיתה ולא מלקות, זאת משום שהעבירה נעשתה סוף סוף